

Charlotte Sjöberg

Socionomprogram med inriktning mot etik och livsåskådning, institutionen för socialt arbete

Vetenskaplig metod och examensarbete 20 hp, Sel 62, VT-10

Handledare: Anne-Lie Vainik

Examinator: Anders Kassman

Socialarbetaren i *Konflikt och försoning*

En studie om hur rättsäkerheten tas tillvara i arbetsmetoden *Konflikt och försoning* i projektet *Barn i svåra vårdnadstvister*

The social worker in Conflict and reconciliation

A study of how the rule of law are safeguarded in the modus operandi of Conflict and reconciliation in the project Children in difficult custody disputes

Abstrakt

Det pågår ett projekt sedan tre år som heter *Barn i svåra vårdnadstvister* i tre stadsdelar i Stockholm Stad. Inom projektet arbetar de med en metod som har sitt ursprung från en norsk medlingsmodell. Metoden heter *Konflikt och försoning* och den innebär för socialtjänst och tingsrätt ett nytt sätt att samarbeta i ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Metodens betydelse för socialtjänstens familjerättssekreterare innebär bland annat att de har fått nya arbetsmetoder, vilket intervju av två familjerättssekreterare har fått belysa. Syftet med min studie har varit att ta reda på hur rättssäkerheten, vilket innefattar regler för handläggning och dokumentation, tas tillvara inom *Konflikt och försoning* och hur familjerättssekreteraren ser på detta. För att belysa detta undersökte jag hur lagstiftningen inom området ser ut samt hur metoden fungerar i praktiken. För att kunna jämföra skillnaden i arbetssätt med *Konflikt och försoning* beskrev jag hur familjerätten normalt handlägger ärenden om vårdnad, boende och umgänge.

I analysen har jag utgått från ett rättssociologiskt perspektiv som beskriver förhållandet mellan rätten och samhället. Studien visar att projektet har funnit lösningar inom befintlig lagstiftning avseende rättssäkerheten för den enskilde samt handläggning och dokumentation för socialtjänsten i *Konflikt och försoning*. Utöver detta framkommer att medlingsmodellen i sig har flera positiva följdfaktorer, för familjerättssekreteraren och föräldrarna, men framför allt för barnen vars föräldrar tvistar om vårdnad, boende och umgänge.

Innehållsförteckning

Förkortningar	4
Inledning	5
Bakgrund	5
Problemformulering	6
Övergripande syfte och frågeställningar	6
Metod & Material	7
Forskningsansats	7
Urval	7
Urval av undersökningsgrupp	7
Tillvägagångssätt och bearbetning av empiri	8
Metodologiska överväganden	8
Litteraturgenomgång	9
Teoretiska utgångspunkter	9
Rättsdogmatisk metod	9
Rättssociologi	10
Etiska överväganden	10
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	11
Tidigare forskning	12
Konflikt och försoning – Den norska modellen	13
Arbetsmetoden i Konflikt og försoning	13
Sakkunnig i Norge	14
Juridik kring handläggning inom socialtjänsten	15
Rättssäkerhet	15
Handläggning och dokumentation	16
Familjerättens handläggning av vårdnadstvister	17
Frivilliga samarbetsamtal	17
Samarbetsamtal på uppdrag av tingsrätten	18
Avtal	18
”Snabbupplysningar”	18
Vårdnads-, boende och/eller umgängesutredningar	19
Konflikt och försoning i Sverige	19
Sakkunnig i Sverige	21
Familjerättssekreterarens uppdrag	21
Resultatredovisning	22
Intervju med jurist	22
Intervju med familjerättssekreterarna	22
Tema 1 Handläggning och dokumentation	23
Tema 2 Arbetsmetoden	25
Tema 3 Rollen som sakkunnig	28
Analys & Diskussion	29
Analys	29
Tema 1 Handläggning och dokumentation	29
Tema 2 Arbetsmetoden	31
Tema 3 Rollen som sakkunnig	32
Slutsats	33
Diskussion	34
Käll- och litteraturförteckning	36
Bilaga 1	
Bilaga 2	

Förkortningar

FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
FSR	Familjerättssociomernas Riksförening
JO	Justitieombudsmannen
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SekrL	Sekretesslag (1980:100)
SoL	Socialtjänstlag (2001:543)
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105, omtryckt 1994:1476)
Prop.	Proposition

Inledning

Bakgrund

Min erfarenhet är att skilsmässa kan betraktas som en relativt vanlig företeelse idag. Statistik visar att ca 47.000 föräldrar per år skiljer sig i Sverige (Barnombudsmannen, 2007 s 57), vilket innebär att ca 50.000 barn per år är med om en skilsmässa. De flesta föräldrar kommer efter skilsmässan överens om vårdnaden och hur de ska arrangera boendet och umgänget för barnet. De föräldrar som inte kommer överens om barnet efter skilsmässan kan välja att gå till domstol. Ca 7000 barn per år är med om en vårdnadstvist, det vill säga där en eller båda föräldrarna vänder sig till domstol för att få frågan om vårdnad, boende och/eller umgänge avgjord (a.a.). Handläggningsförfarandet för vårdnadstvister sker inom två delsystem, rättssystemet och socialtjänsten (Rejmer, 2003 s 95). Domaren ger socialnämnden, oftast en familjerättsenhet i kommunen, i uppdrag att lämna upplysningar innan tingsrätten avgör ett mål om vårdnad. I komplicerade fall kan domaren besluta att en vårdnadsutredning ska genomföras, vilken beställs av socialnämnden. Socialnämnden delegerar uppgiften till enskilda tjänstemän, som oftast är två socialsekreterare inom en familjerättsenhet, vilka kallas familjerättssekreterare (a.a s 100-101).

Nivån och intensiteten i föräldrarnas konflikt den starkaste faktorn för hur barn klarar av att hantera en skilsmässa (Garrity 1994 s 13-20). Ju mer intensiv, öppen och fientlig den är desto större är skadan och ju längre konflikten pågår desto högre är priset för barnets välmående (a.a.). I mitt arbete som familjerättssekreterare i en kommun har jag ingått i en arbetsgrupp som arbetat med frågan om hur socialtjänstens Barnsektion i den kommunen bäst kan samarbeta kring familjer där det förekommer långvariga konflikter mellan föräldrarna efter separation. Den arbetsgruppen, *Barn I Föräldrars Konflikt* (BIFK) uppstod 2007 när de olika enheterna inom sektionen diskuterade hur de kunde samarbeta kring de familjer som befann sig i svår konflikt efter en separation och som var ”kända” hos fler enheter inom socialtjänsten. Föräldrarna anmälde varandra rörande oro för barnet, ofta hade flera barnavårdsutredningar genomförts, de återkom till familjerätten som ärende från tingsrätten upprepade gånger. Annika Rejmer (2003 s 186-188) konstaterar i sin avhandling att dessa familjer ofta tillhör en utsatt grupp i samhället socialt och ekonomiskt samt att fler än en faktor gör att föräldrar hamnar i en vårdnadstvist.

Genom arbetet i gruppen BIFK samt genom information från Familjerättssektionernas Riksförening (FSR) har jag kommit i kontakt med ett projekt som pågår i tre stadsdelar i Stockholms stad, *Barn i svåra vårdnadstvister*. Projektet innebär bl.a. att tingsrätt och

socialtjänst på ett nytt sätt arbetar med mål om vårdnad, boende och/eller umgänge. En av arbetsmetoderna i projektet tar sin avstamp i en medlingsmodell från Norge som heter *Konflikt og forsoning*.

Problemformulering

Medlingsmodellen från Norge *Konflikt og forsoning* som ingår som en metod i projektet *Barn i svåra vårdnadstvister* innebär för tingsrätten och socialtjänsten i Sverige ett nytt sätt att samarbeta för kring familjer som hamnar vårdnadsvist i domstol (Gabrielsson). Metoden *Konflikt och försoning* innebär att familjerättssekreteraren får en ny roll, med benämningen sakkunnig i dessa ärenden. Under tiden som projektet har pågått har jag förstått att det har uppstått frågor som har behövt lösas allteftersom. Till exempel med vilket lagstöd kan tingsrätten ge socialtjänsten uppdraget att utse en sakkunnig familjerättssekreterare, hur ärendet ska handläggas inom socialtjänsten och hur rättssäkerheten för klienten har tagits tillvara (a.a.). I mitt arbete som socialsekreterare har det varit viktigt att dokumentera väl, både utredningar, journalanteckningar, insatser med mera. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten stöds bland annat av Förvaltningslagen, som är den lag som reglerar de grundläggande reglerna om myndigheters handläggning. Där framgår vikten av partsinsyn som ger den enskilde rätt att få kunskap om vad som händer i ärendet innan det fattas ett beslut (Törnqvist 2009 s 136). Enligt offentlighetsprincipen som regleras i Tryckfrihetsförordningen (TF) har svenska medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar hos domstolar, regeringen och förvaltningsmyndigheterna. I mitt arbete kommer jag ibland i kontakt med föräldrar som befinner sig i en vårdnadsvist som utnyttjar partsinsynen och offentlighetsprincipen maximalt. När jag har studerat medlingsmodellen *Konflikt og forsoning* och hur den har börjat användas under svenska förhållanden, ännu i projektform, framkom att ”begränsad dokumentation” hos socialtjänsten var möjlig. Metoden i sig innebär för mig ett stort avsteg från det sedvanliga handlägningsförfarandet som familjerättssekreterare och särskilt när det gäller dokumentationen. Detta väckte min nyfikenhet och mitt intresse för hur frågorna om handläggning och dokumentation har hanterats inom *Konflikt och försoning*, vilket ledde mig fram till syftet med min studie.

Övergripande syfte och frågeställningar

Syftet med min studie är att få ökad kunskap om hur rättssäkerheten, det vill säga handläggning och dokumentation, tas tillvara i den svenska modellen *Konflikt och försoning*

inom projektet *Barn i svåra vårdnadstvister* ur socialarbetarens perspektiv utifrån gällande lagstiftning inom området.

Frågeställningarna är:

- Vad är gällande lagstiftning inom området?
- Hur går arbetsmetoden *Konflikt och försoning* att förena med gällande lagstiftning inom socialtjänsten?
- Hur ser socialarbetaren på hur rättssäkerheten tas tillvara i *Konflikt och försoning*?
- Hur ser socialarbetaren på sin yrkesroll i *Konflikt och försoning*?

Metod och material

Forskningsansats

Min uppsats behandlar ett relativt outforskat område, vilket motiverar en explorativ ansats (Patel & Davidson 1994 s 11). Den metoden kan användas när det finns luckor i kunskapen. Min undersökning kommer därför att vara av utforskande karaktär då jag vill inhämta så mycket kunskap som möjligt inom det specifika ämnesområdet (a.a). Jag har valt att genomföra kvalitativa intervjuer för att exponera problemområdet och söka ny information (Kvale 2009 s 121-122) .

Urval

Urval av undersökningsgrupp

För att uppnå syftet med min studie intervjuade jag två familjerättssekreterare som har arbetat med metoden *Konflikt och försoning*. Jag kontaktade projektledaren för projektet *Barn i svåra vårdnadstvister* och genom henne fick jag namn på tre familjerättssekreterare i de tre stadsdelar som har arbetat med metoden *Konflikt och försoning*. Jag kontaktade dessa per telefon och för två av dem fanns möjlighet att bli intervjuad. Den tredje avböjde då hon inte kunde medverka inom tidsramen för denna uppsats. Antalet intervjupersoner kom därför att bli förhållandevis litet, men de har tillsammans deltagit i sex av elva ärenden som hittills har varit aktuella för metoden *Konflikt och försoning*. Kvale (2009 s 129) framhåller att ”Intervjua så många personer som behövs för att ta reda på vad du behöver veta”. Min avsikt med studien har inte varit att pröva hypoteser mellan olika grupper och inte heller att göra

statistiska generaliseringar. Jag anser därför att det förhållandevis stora antalet ärenden, (sex av elva) gjorde det intressant att genomföra intervjuerna av de båda familjerättssekreterarna.

Tillvägagångssätt och bearbetning av empiri

Intervjuerna var halvstrukturerade och pågick mellan en till en och en halv timme. Vid intervjuerna använde jag mig av en diskussionsguide, se bilaga 2, vilket innebar att informanterna fick utrymme att utveckla och svara på mina frågor (Kvale 2009 s 43). En av intervjuerna genomfördes i den ena familjerättssekreterarens hem och den andra intervjun på den familjerättssekreterarens kontor.

Jag har valt att redovisa mitt material utifrån ett antal teman där respondenterna lyfts in när de är relevanta för det tema som beskrivs, vilket Sohlberg & Sohlberg (2009 s 102) beskriver som en tematisk studie. Min materialredovisning kommer att bli en blandning av översiktliga referat och illustrerande citat från respondenterna. Min avsikt är att det är de teman som jag tar upp som skapar sammanhanget, inte att få någon sammanhängande bild av intervjupersonerna (a.a.).

Metodologiska överväganden

Intervjuerna spelades in på band, vilket gjorde det lättare för mig att koncentrera mig på det som intervjupersonen förmedlade och samtidigt hålla mig till ämnet (a.a s 194). Det visade sig tyvärr att den ena intervjun försvann direkt efter avslutad intervju, då jag tryckte på fel knapp. Enligt Kvale (a.a s 195) är det möjligt att genomföra en intervju genom att intervjuaren använder sitt minne och anteckningar. Intervjuarens lyssnande och minne kan fungera som ett selektivt filter och bevarar de innebörder som är väsentliga för undersökningens syfte. Detta arbetsätt innebär dock begränsningar då intervjuaren kan glömma bort exakta formuleringar (a.a). Eftersom jag min vana trogen ofta för anteckningar i mitt arbete i samtal med klienter då det hjälper mig att komma ihåg samt hålla fokus i dessa intervjuer, så hade jag antecknat mycket även under denna intervju. Vid hemkomsten skrev jag därför direkt ut intervjun och mailade materialet till intervjupersonen samma kväll. Intervjupersonen läste igenom dokumentet och kom med vissa tillägg. Detta gjorde att samtliga frågor i diskussionsguiden blev besvarade, samt efterföljande tilläggsfrågor eller spontana kommentarer från intervjupersonen kom fram.

Litteraturgenomgång

Information om ämnesområdet har jag hämtat in från tidskriftsartiklar, böcker, rapporter och uppsatser. Jag har genom konsultation från experter inom området erhållit information om relevant litteratur, framför allt från projektledaren för det projekt jag har valt att studera. Jag erhöll av projektledaren en opublicerad projektbeskrivning av *Konflikt och försoning*.

Eftersom jag arbetar på en arbetsplats med anknytning till mitt ämnesområde har jag sökt relevant litteratur som finns att tillgå där. Jag har deltagit i föreläsningar, utbildningsdagar och studiebesök rörande ämnet samt har tagit del av utbildningsmaterial och litteraturlistor som delats ut. I januari 2009 var jag på ett studiebesök i tingsrätten i Trondheim i Norge där modellen *Konflikt og forsoning* används. Genom en utbildning i april 2009, med benämningen *Working with high conflict families* som hölls av Robin M Deutsch, professor i psykologi vid Harvard Medical School erhöll jag litteraturlista med aktuell relevant litteratur. Robin är ordförande för AFCC, Association of Family and Conciliation Courts i USA som på sin hemsida tillhandahåller information om aktuell forskning. Jag deltog under våren 2010 på ”Familjerättsdagarna” som anordnats av Familjerättsassocionomernas Riksförening (FSR). Där hölls en av föreläsningarna av projektledaren för ”Barn i svåra vårdnadstvister”.

När det gäller tingsrättens handläggning av vårdnadsärenden finns forskning inom det rättssociologiska perspektivet. I en artikel från FSR utgiven 091118 har jag fått en sammanställning av forskning inom detta ämnesområde som inte är äldre än tio år. Det har under min studie framkommit att det inte finns mycket forskat i Sverige om socialnämnders arbete och dess arbetsmetoder i vårdnadsärenden. För att söka efter forskning inom området har jag använt mig av sökdatabaser som Libris webbsök, artikelsök, www.absok.se, Socialstyrelsens publikationssök och Sköndals bibliotekskatalog. De sökord som använts i de svenska databaserna är: vårdnadstvist, barn och vårdnad, barn och skilsmässa, samarbetssamtal, familjerätt, handläggning, dokumentation. De engelska sökorden är children and divorce, child custody, co-parenting, family separation, family law.

Teoretiska utgångspunkter

Rättsdogmatisk metod

För att belysa de lagtexter som är aktuella för att kunna besvara mitt syfte och mina frågeställningar i studien kommer jag att använda mig av den rättsdogmatiska metoden. Jag har studerat lagar, förarbeten och Socialstyrelsens rekommendationer för att ta reda på vad det finns för lagstiftning inom området och vad det står om rättssäkerhet, handläggning och

dokumentation rörande familjerättens arbete. Enligt Hollander (2009 s 20) används den rättsdogmatiska metoden för att visa hur författningstexter ska tolkas och tillämpas. Gällande rätt är inte enbart lagar och författningar. För att få den fulla innebörden måste flera olika sorters textmaterial, s.k. rättskällor studeras. Den rättsdogmatiska metoden har samma utformning för alla som använder sig av gällande rätt, det vill säga domare, advokater, socionomer med flera. Syftet med metoden är att på ett auktoritativt sätt fastställa, tolka och systematisera vad rättsnormerna har för innebörd. Det arbetsmaterial som används inom rättsdogmatiken är rättskällorna. Dessa är författningstexter, förarbeten, prejudikat, sedvanerätt, JO-uttalanden, myndighetsrekommendationer och rättsvetenskapliga arbeten. Inom socialrätten kan lagtexter kompletteras av rekommendationer som Socialstyrelsens allmänna råd (a.a s 20-23). I ett kapitel i min studie kommer jag att redogöra för vad som gäller inom området rättssäkerhet, handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. För att få en djupare förståelse av hur de inom projektet har beaktat handläggningen av ärendena aktuella för *Konflikt och försoning* har jag genomfört en intervju med en jurist inom Stockholms stad. Intervjun redovisas i resultatredovisningen.

Rättssociologi

Jag har valt att ha ett rättssociologiskt perspektiv för analysen av min studie i och med att jag beskriver familjerättssekreterarens arbete med handläggningen och dennes profession som innebär både kunskap om gällande rätt, rådgivning, medling och kunskap om barn. Inom rättssociologi är fokus på samspelet mellan domstol och samhället (Mathiesen 2005 s 29). Rättssociologiska studier handlar enligt Hollander (2009 s 39-40) om de olika rättsreglers inverkan på samhällsförhållanden och omvänt, vilka krav samhällsförhållanden ställer på rättssystemet samt vilka samhällseliga och sociala betydelser rättsregler har eller inte har. Socionomer behöver i sitt arbete både kunskap om rättsreglers innehåll och om rättsreglers samhällseliga funktioner och konsekvenser. Staten ger genom lagstiftning professionen makt och legitimitet att intervensera i medborgarens liv. Socionomer förväntas hantera balansgången mellan de allmänna målen om ökad välfärd och omsorg om enskilda, men också genom konkreta regler för skydd, kontroll och straff (a.a. s 41).

Etiska överväganden

Jag har tagit del av Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2002) under min studie och inför planeringen av genomförandet av mina intervjuer. Dessa principer är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Jag har valt

att enbart genomföra intervjuerna av de familjerättssekreterare som arbetar med metoden *Konflikt och försoning* i inom projektet *Barn i svåra vårdnadstvister*. Jag valde att inte genomföra intervjuer av någon förälder eftersom arbetsmetoderna ännu är i projektform och jag anser att föräldrarnas perspektiv i detta stadium inte är relevant för min studie. För att uppfylla kravet på information erhöll intervjupersonerna ett brev där syftet med min studie var beskrivet, se bilaga 1. För att uppfylla kravet på samtycke informerade jag familjerättssekreterarna att deras deltagande är frivilligt och att de har rätt att avbryta intervjun om de vill. Kravet på konfidentialitet uppfylldes genom att bandinspelningarna och anteckningarna efter godkänd uppsats kommer att förstöras. De uppgifter som respondenterna lämnade behandlas konfidentiellt och otillgängligt för obehöriga. Respondenterna informerades att deras identitet kommer att avidentifieras i rapporten. Det innebär att endast yrkesrollen kommer att framgå i rapporten och inte namn, personuppgifter och orter. Nyttjandekravet uppfylls genom att den information jag erhöll från intervjuerna endast kommer att användas inom ramarna för denna studie (a.a.).

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validiteten i en studie avser dess sanningshalt och riktighet (Kvale 2009 s 264). För att säkerställa validiteten i min studie har jag haft mitt syfte och mina frågeställningar i beaktande i varje led i mitt arbete. Genom mitt grundliga förarbete samt min egen erfarenhet har jag fått god insikt i det område jag har valt att undersöka. Jag har samlat empirin från olika håll, genom litteratur samt intervjuer vilket anses stärka en studies validitet. Jag har under arbetets gång konsekvent hållit mig till frågan om jag undersöker det som är avsett att undersöka, vilket enligt Kvale (a.a.) kan fungera som ett instrument för att säkerställa validiteten i en forskning.

Reliabiliteten hänger samman med studiens tillförlitlighet (a.a. s 263). Min strävan har varit att på fram empiri med så hög tillförlitlighet som möjligt. För att stärka den rättsdogmatiska översikten intervjuade jag även en sakkunnig inom området. För att uppnå en hög reliabilitet har jag ställt samma frågor till båda intervjupersonerna i resultatredovisningen, för att kunna jämföra deras svar i analysen. Genom mina studier av gällande rätt och kunskap om aktuella begrepp kan risken för eventuella feltolkningar och missuppfattningar av intervjumaterialet minska, vilket stärker studiens tillförlitlighet.

Syftet med min studie har inte varit att kunna dra slutsatser om populationer och jag har heller inte slumpmässigt valt ut intervjupersonerna, vilket gör att jag inte kan göra anspråk på att min studie är generaliserbar (a.a. s 281-282).

Tidigare forskning

I Rädda Barnens undersökning som genomfördes på internetsajten Lunarstorm på barn till skilda framkom att en av de saker som barn upplever som svårast när föräldrarna skiljs är föräldrarnas bråk (Arnö 2008). Barnen kände rädsla, oro och övergivenhet. De undrade hur de kunde få sina föräldrar att sluta bråka. De brottades också med lojalitetskonflikter och vågade inte uttrycka sina egna önskningar för att inte såra sina föräldrar. Undersökningen visade att det för många barn är bråken minst lika svåra leva med som själva skilsmässan och ibland svårare. När de negativa konflikterna, bråken pågår mellan föräldrarna upplever barn att föräldrarna inte längre är som vanligt. Föräldrarna försvinner från barnet när de är upptagna av sina egna känslor och barnet kan inte få kontakt med dem och den trygga relationen blir avbruten. Barn upplever sig ensamma och osynliga. Bråk kan också väcka oro för föräldrarna, att det ska hända dem något. Särskilt om bråken är hotfulla och de vill varandra illa. Det framkommer också i undersökningen att det finns skillnader i hur barn uppfattar skilsmässan och bråken utifrån om de är yngre eller äldre barn (a.a.).

Familjerättssociomerns Riksförening (FSR) har gett ut en publikation *Vad säger forskningen om vad barn mår bäst av efter en separation* (FSR 2009) En sammanställning av senaste forskning där det framkommer flera empiriskt fastställda antaganden bl.a. att ”konflikt mellan föräldrarna skadar barn – inte själva separationen”. ”Konflikten kan minskas genom att erhålla konsensus om roller och ansvar. Det är viktigt att överenskommelserna är förutsägbara och följs strikt” (a.a.).

I Annika Rejmers studie av tingsrättens funktion vid handläggning av vårdnadstvister utifrån barnets bästa framkom att föräldrar som befinner sig i vårdnadstvist är i behov av genuin konfliktlösning (Rejmer 2003 s 186-188). Studien visade också att hos de föräldrapar där det inte har förekommit missbruk, sjukdom eller våld finns en önskan om att utöva föräldraskapet gemensamt (a.a. s 188-191). Med utgångspunkt från sin studie utarbetade Rejmer fram en alternativ modell för samhällets bemötande av föräldrar i konflikt, *Byrån för barns bästa*. Den modellen skulle erbjuda föräldrar och barn stöd i form av enskilda och gemensamma föräldrasamtal samt att en god man för barnet skulle utses för att tillvarata barnets behov. Stödet skulle erbjudas från personer med goda kunskaper om barn och barns behov samt föräldrars behov vid en separation. Föräldrarna skulle ha en skyldighet att medverka i samtalen. Avsikten med samtalen skulle vara att arbeta fram ett tvåårigt avtal som senare skulle utvärderas (a.a. s 198-202). Ungefär samtidigt utarbetades en metod i Norge,

Konflikt og forsoning som har vissa likheter med Rejmers alternativa konfliktlösningmodell. Den norska metoden, som kom att användas i det svenska projektet *Barn i svåra vårdnadstvister* redovisas nedan.

Konflikt og forsoning – Den norska modellen

Metoden *Konflikt och försoning* i projektet *Barn i svåra vårdnadstvister* har sitt ursprung från en norsk medlingsmetod som kallas *Konflikt og forsoning*. Metoden utarbetades av den norske psykologen Knut Rönbeck tillsammans med Arne Bjerring-Hansen 1997-2004 vid Indre Follo tingsrätt utanför Oslo i Norge. Den 1 april 2004 infördes metoden i den norska Barneloven (Rönbeck 2008). Öyvind Smukkestad (090129), rådman vid tingsrätten i Trondheim berättade att bakgrunden till metoden är att de i tingsrätten vid vårdnadstvister kunde se hur föräldrarnas relation ödelades, advokaterna drev på och föräldrarna kränkte varandra. Medlingsmodellen innebär istället samtal för att lösa konflikten vilka bygger på två målförutsättningar:

- 1) Bara föräldrarna har ansvar för sina barn.
- 2) Föräldrarna är bäst på att veta vad som är bäst för sina barn.

Arbetsmetoden i *Konflikt og forsoning*

I modellen *Konflikt og forsoning* är tanken att man går från konflikt till att det finns problem. Problem är något som både parter har gemensamt vilket skapar en samarbetsinriktad inställning och öppnar för lösningar som kan ge båda föräldrarna fördelar. Det gemensamma målet blir att lösa problemet för att barnet ska få det bra. Konflikt skapar istället konkurrens och föräldrarna står mot varandra (Rönbeck 2008).

Öyvind Smukkestad, rådman vid tingsrätten i Trondheim (Smukkestad 090129) berättar att när en stämningsansökan inkommer görs en snabb bedömning av ärendet. Det första saksförberedande mötet hålls efter en månad för att förhindra att konflikten eskalerar. Smukkestad framhåller att processen fram till resultatet ska vara till barnets bästa. Innan mötet får föräldrarna information skriftligt och på DVD. DVD:n visar ett fiktivt fall där modellen *Konflikt og forsoning* används så att föräldrarna kan förbereda sig för processen i tingsrätten. Tingsrätten kontaktar en sakkunnig att närvara. I Norge är den sakkunnige en psykolog, vilken anlitas av domstolen och staten står för den kostnaden. Psykologen träffar

inte barnet och föräldrarna i förväg. Psykologen ses som positiv av föräldrarna och de är med och bestämmer hur psykologen används. Innan mötet studerar domaren och psykologen handlingarna som inkommit.

Vidare berättar Smukkestad att mötet på tingsrätten hålls i ett mötesrum i stället för en rättssal och kaffe och vatten serveras. Närvarande är domaren, sakkunnig psykolog, föräldrarna och deras advokater. Föräldrarna sitter närmast domaren och advokaterna sitter vid sidan av sina klienter och deras roll är att stötta föräldrarna. Den sakkunniga sitter bredvid domaren. Domaren leder mötet och informerar om den bärande idén att föräldrarna själva ska lösa konflikten. Domaren är tydlig med att det är föräldrarna och domaren som pratar. Ingen sanningsförsäkran ges. Domaren växlar mellan föräldrarna om olika teman och domaren ser då hur föräldrarna förhåller sig till varandra (a.a.). Domaren frågar också om barnet, vilket är det centrala i mötet. Fokus på hur omsorgen om barnet ska organiseras ska få all uppmärksamhet under mötet (Rönbeck 2008). Den sakkunniga kan ta ordet och arbeta tillsammans med domaren. Föräldrarna får ett uppdrag att tänka igenom innan paus. Under pausen pratar domaren och den sakkunniga sig samman och ger sedan feed-back till föräldrarna efter pausen. I samråd med föräldrarna avtalar domaren om vad som ska ske innan nästa möte, vilket kan vara att den sakkunniga till exempel pratar med barnet och med föräldrarna. Vid andra mötet informerar föräldrarna om vad som skett och de arbetar vidare mot en lösning. Medlingen kan ta tid och de kan ha flera möten på tingsrätten. Alla möten på tingsrätten hålls tillsammans med samtliga personer från första mötet (a.a.).

Smukkestad (090129) anser att resultatet av medlingen är att föräldrarna blir bättre på att prata med varandra då de får träning i samtal och kommunikation vilket leder till att de får till stånd mer varaktiga lösningar. Rönbecks utvärdering (2008) visar att ca 80 % av ärendena leder till avtal mellan föräldrarna. Om föräldrarna inte enas blir det huvudförhandling och föräldrarna får själva bestämma om de önskar en ny domare. Den sakkunniga psykologen kan då göra en utredning (a.a.). Det är även Smukkestads (090129) erfarenhet att väldigt få startar om processen i domstol.

Sakkunnig i Norge

Enligt modellen *Konflikt og forsoning* ska den sakkunniga innan första mötet ha läst de dokument som hör till målet, stämningsansökan och svaromål (Rönbeck 2008). Den sakkunniga står för realitetsorientering och ska lyfta fram kunskap om barn, kris och sina erfarenheter av fungerande avtal mellan föräldrarna. Den ska ha en normerande uppgift och kunna komma med synpunkter på vad som är bra och vad som är mindre bra. Den ska också

fungera som en container, det vill säga att vara en som finns mellan parterna och härbärgerar affekter. Mellan mötena får den sakkunniga till uppgift att utreda de avgränsade frågorna från förra mötet och redovisa detta muntligt vid nästa möte (a.a.). Den sakkunniga behöver få information om barnet, dess utveckling och anknytningshistorik. Den sakkunniga tar del av föräldrarnas bild av barnet, vilka kan vara både överensstämmande och inte, vilket kan leda till att processen går framåt. Om det finns alltför stora skillnader kan det tyda på att *Konflikt og forsoning* inte är till hjälp för föräldrarna. Den sakkunniga har enligt Rödbeck (2008) en dubbel roll, dels är den en vägledare för föräldrarna och som söker lösningar och dels rättens rådgivare. Det som möjliggör detta är att den sakkunniga tar barnets parti. I och med att inget skrivs ned behöver inte föräldrarna uppleva att den sakkunniga har dubbla roller (a.a.).

Juridik kring handläggning inom socialtjänsten

För att kunna besvara syftet i min studie om hur rättssäkerheten tas tillvara i arbetsmetoden *Konflikt och forsoning* har det varit angeläget att studera gällande lagstiftning vad avser handläggning och dokumentation inom svensk socialtjänst. Jag kommer inledningsvis att ge en bakgrund till begreppet rättssäkerhet rörande socialtjänst, för att därefter beskriva socialtjänstens handläggning och lagstiftningen kring denna.

Rättssäkerhet

Vid handläggning av ett ärende hos en förvaltningsmyndighet, såsom socialnämnden, gäller Förvaltningslagen (Ragnemalm 1989 s 25-28). Reglernas viktigaste funktion är att tillgodose medborgarnas behov av rättssäkerhet i deras kontakt med myndigheter. De olika bestämmelserna om att endast opartiska personer får handlägga ärenden, att den enskilde skall ha insyn i handläggningen och att beslut skall motiveras är till för att garantera medborgaren ett visst mått av sådan rättssäkerhet. Den grundläggande principen i förvaltningslagen är att åstadkomma rättssäkerhetsgarantier speciellt anpassade efter ärendenas vikt. Vissa paragrafer har därför begränsats till att gälla handläggning av ärenden som för den enskilde är betydelsefull och som gäller myndighetsutövning. Kravet på rättssäkerhet behöver alltid balanseras mot kravet på effektivitet. Förvaltningslagen är en kort, enkel och lättöverskådlig lag ska kunna användas i förvaltningsärenden av en mängd skilda slag. (a.a.).

Enligt Förvaltningslagens förarbeten (Socialstyrelsen 2006 s 40) är ett av dokumentationens syfte att det ska gå att systematiskt undersöka om arbetet inom socialtjänsten bedrivs på föreskrivet sätt. För den enskilde är det viktigt att få en korrekt

handläggning av ärendet och att insatserna ska vara av god kvalitet. Brister i dokumentation kan innebära att ett beslut fattas på otillräcklig eller felaktig grund. För den enskildes rättsäkerhet är dokumentation och den enskildes rätt till insyn i ärenden som rör myndighetsutövning ett skydd mot felaktig eller bristande myndighetsutövning (a.a.).

Ur rättssäkerhetssynpunkt är därför partsinsyn och kommunikation angelägna. Dessa ska garantera den enskilde att få tillräcklig kunskap om vad som händer i ett ärende innan beslut fattas, vilket regleras i FL 16-17 §§. Det enda undantaget från denna insyn är om det råder sekretess enligt Sekretesslagen 14:5 (Warnling-Nerep 1998 s 44-45). Enligt offentlighetsprincipen som regleras i Tryckfrihetsförordningen (TF) har svenska medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar hos domstolar, regeringen och förvaltningsmyndigheterna. Skillnaden mellan offentlighetsprincipen och partsinsynen är att enligt offentlighetsprincipen ska handlingar vara allmänna. Detta innebär att myndigheters utredningsmaterial inte är någon allmän handling så länge ärendet pågår och kan därför inte begäras ut enligt Tryckfrihetsförordningen (a.a.).

En annan ur rättssäkerhetssynpunkt viktig fråga är myndigheters handläggningstider. För socialnämnden finns vissa bestämmelser om handläggningstider, till exempel att utredningar som gäller behovet av ingripande till en underårigs skydd och stöd ska vara slutförd senast inom fyra månader enligt 11 kap 2 § andra stycket SoL. Vid ärenden om vårdnad i domstol är det domstolen som bestämmer den tid inom vilken en vårdnadsutredning ska vara slutförd (Clevesköld 2001 s 95).

Handläggning och dokumentation

Som tidigare nämnts är de grundläggande reglerna om handläggning, dvs alla åtgärder som myndigheten vidtar från det att ett ärende inleds till dess att det avslutas genom ett beslut reglerade i Förvaltningslagen (Törnqvist 2009 s 136). Ett ärende uppkommer alltid när andra myndigheter som socialnämnden har en skyldighet att yttra sig till, begär ett yttrande (Socialstyrelsen 2006 s 64). Det innebär att socialnämnden har en skyldighet att utan dröjsmål inleda utredning enligt 11 kap 1 § SoL även i ärenden som regleras i annan lagstiftning och inte bara i sådan verksamhet som regleras i Socialtjänstlagen (a.a. s 76). Som exempel kan nämnas LVU, LVM eller FB (Törnqvist 2009 s 137). Det betyder att vid en begäran från domstol om upplysning eller yttrande ska socialnämnden inleda utredning med stöd av Socialtjänstlagen (a.a.).

Enligt 15 § FL är en myndighet skyldig att dokumentera uppgifter som de får in muntligt eller genom egna iakttagelser och som kan ha betydelse för ett ärende. Förarbetena

säger också att anteckningsskyldigheten inte innebär krav på ordagrann återgivning (Socialstyrelsen 2006 s 42-45). Det är enligt Törnqvist (2009 s 137-138) inte korrekt att skriva kort och sammanfattande. Till exempel att man har haft ett utredningssamtal med en enskild och inget mer. Enligt Socialstyrelsens handbok (2006 s 42-45) innebär skyldigheten att dokumentera handläggningen av ärenden som rör enskilda alla ärenden, det vill säga även ärenden som inte avser myndighetsutövning mot en enskild. De handlingar som upprättas inom socialtjänsten ska innehålla ”tillräckliga, väsentliga och ändamålsenliga uppgifter”. Det kan variera starkt mellan olika verksamheter och typer av ärenden och endast de uppgifter som har betydelse med hänsyn till verksamhetens art och det enskilda fallet behöver dokumenteras. Mindre insatser kan dokumenteras summariskt. Det ska vidare framgå var uppgiften kom ifrån, vad som är faktiska omständigheter och vad som är bedömningar. Det ska också framgå vem som gjort anteckningen och när. Enligt socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* är en utgångspunkt för att avgöra hur omfattande dokumentationen behöver vara är att ny personal ska kunna utföra sina arbetsuppgifter med ledning av tidigare dokumentation. Dokumentationen styrs också av vilka frågor som ska utredas (a.a.).

Familjerättens handläggning av vårdnadstvister

Tillämpad lagstiftning när det gäller mål om vårdnad, boende och umgänge är föräldrabalken (FB) och socialtjänstlagen (SoL). Förfarandet handläggs både inom det offentlighetsrättsliga och det civilrättsliga systemet vilket regleras i förvaltningslagen och rättegångsbalken (Rejmer 2003 s 53). För att tydliggöra skillnaden med den nya metoden *Konflikt och försoning* vill jag i detta kapitel beskriva familjerättssekreterarens sedvanliga arbete rörande handläggning och dokumentation när det gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Frivilliga samarbetsamtal

Föräldrar kan enligt 5 kap 3 § SoL genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge (FB 6 kap 18 § första stycket). Handläggning av ärenden som rör enskilda ska dokumenteras enligt 11 kap 5 § SoL. Det innebär enligt Socialstyrelsens handbok *Vårdnad, boende och umgänge* (2003 s 136-137) att det inte finns någon skyldighet att dokumentera rådgivning, t.ex. familjerådgivning. Till den verksamheten inom socialnämnden hör även samarbetsamtal, där det inte finns någon skyldighet att dokumentera (a.a.).

Samarbetssamtal på uppdrag av tingsrätten

Enligt 6 kap 18 § andra stycket kan rätten i mål om vårdnad, boende eller umgänge uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (FB). Dessa samarbetsamtal, som inkommer från en remiss från domstolen registreras precis som andra ärenden som inkommer till socialnämnden (Socialstyrelsen 2003 s 124-126). JO har uttalat sig (JO 1994/95 s 506) om att information om parternas ståndpunkter under samtalen inte bör lämnas till domstol. Det innebär att det som redovisas är journalanteckningar i form av datum, vilka som deltagit samt resultatet av samtalen, men inte innehållet i dem (a.a.).

Avtal

Föräldrar kan enligt 5 kap 3 § SoL få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge (FB). Enligt Socialstyrelsens handbok (2003 s 136-137) ska en utredning som ligger till grund för att godkänna eller inte godkänna ett avtal om vårdnad, boende eller umgänge ske med stöd av 11 kap 1 § SoL. Dokumentationen i dessa ärenden ska innehålla beslut och de åtgärder som vidtagits och faktiska omständigheter och händelser av betydelse i enlighet med 11 kap 5 § SoL (a.a.).

”Snabbupplysning”

En domstol får fatta intermistiska (tillfälliga) beslut om vårdnad, boende eller umgänge (Törnqvist 2009 s 62-63). Det interimistiska beslutet gäller till dess att frågan slutligt har avgjorts genom en dom, ett beslut som vunnit laga kraft eller till dess att föräldrarna har skrivit ett avtal som godkänts av socialnämnden. Innan ett interimistiskt beslut fattas kan domstolen inhämta upplysningar hos socialnämnden enligt 6 kap 20 § andra stycket FB. Upplysningarna är inte lika omfattande som en utredning enligt 6 kap 19 § tredje stycket, utan familjerätten har endast några veckor på sig att sammanställa upplysningarna skriftligt vilka sedan skickas till tingsrätten. En upplysning ska innehålla uppgifter från socialtjänstens register samt, om det finns anledning, ett utdrag från Rikspolisstyrelsens misstanke- och belastningsregister. Utredaren bör vidare ha ett samtal med föräldrarna och om det är lämpligt med hänsyn till barnets utveckling och mognad även träffa barnet för samtal. Om utredaren kan träffa barnet för samtal är det inte möjligt att lika utförligt som i en fullständig utredning redovisa barnets inställning. Familjerättssekreteraren bör så långt det är möjligt underlätta för barnet att komma till tals. Samtidigt som barnet inte får känna sig pressad att ta ställning för eller emot en förälder bör barnets eventuella inställning redovisas för domstolen.

Familjerätten behöver inte kommunicera upplysningarna om de innehåller uppgifter som redan är kända föräldrarna eller om de har hämtats från andra myndigheters register. Om upplysningarna innehåller omdömen från andra än föräldrarna bör de alltid kommuniceras föräldrarna innan de lämnas in till tingsrätten (a.a.).

Vårdnads-, boende och/eller umgängesutredning

En vårdnadsutredning enligt 6 kap 19 § tredje stycket FB är en förvaltningsuppgift som socialnämnden har ett myndighetsansvar för (Törnqvist 2009 s 68). Om domstolen bedömer att frågan om vårdnad, boende eller umgänge behöver utredas ytterligare, får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att verkställa en utredning. Domstolen får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma när utredningen ska vara slutförd (a.a. s 65-66). Utredningen kan exempelvis begränsas till att inriktas på vissa förhållanden.

Utredningens syfte är att ge domstolen underlag att bedöma vad som är bäst för barnet. Domstolen fastställer vissa riktlinjer och familjerätten avgör hur utredningen ska bedrivas (a.a.). Enligt Socialstyrelsens handbok (2003 s 182) ska handläggningen av en utredning om vårdnad, boende och umgänge dokumenteras enligt 11 kap 5 § SoL. Dokumentationen består huvudsakligen av utredningsrapporten och i regel förs även journalanteckningar (a.a.). En vårdnadsutredning måste kunna se olika ut från fall till fall och därför lämpar sig inte själva förfarandet för lagstiftning. Socialstyrelsens allmänna råd har ansetts tillräckliga vägledande (a.a. s 147).

Utredningen ska sakligt inriktas på relevant information om barnet och om föräldrarnas omsorgsförmåga (Törnqvist 2009 s 67). Barnet och barnperspektivet ska ha en framträdande plats. Familjerätten ska försöka klarlägga barnets inställning, om det är lämpligt utifrån barnets ålder och mognad och då vilken betydelse barnets inställning ska få i bedömningen (a.a.). En referentperson bör få information om att dess uttalande kommer att ingå som en del av utredningen och underlaget för tingsrättens beslut (Socialstyrelsen 2003 s 172). Enligt Socialstyrelsens allmänna råd kan det vara lämpligt att låta referenterna ta del av och godkänna den nedskrivna uttalandet som bifogas utredningen (a.a.). Utredarna får, till skillnad från snabbupplysningen, lämna förslag till beslut rörande vårdnad, boende eller umgänge till domstolen (Törnqvist 2009 s 67).

Konflikt och försoning i Sverige

Projektet *Barn i svåra vårdnadstvister* har bedrivits vid Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning sedan 2007 (Gabrielsson). Referentgruppen i projektet gjorde ett

studiebesök hos tingsrätten i Trondheim där de fick information om medlingsmetoden *Konflikt og forsoning*. Efter hemkomsten beslutades att pröva den metoden i tre stadsdelar i samarbete med Södertörns tingsrätt. Riktlinjer för hur metoden skulle kunna anpassas till de svenska förhållandena utarbetades. I Sverige är det Socialtjänstens familjerätt som får uppdrag av tingsrätten att genomföra vårdnadsutredningar och lämna snabbupplysningar, till skillnad från Norge då domstolen betalar en person med egen firma och bekostas av staten. Då projektet hade sitt fäste inom familjerätten utarbetades modellen med en familjerättssekreterare som den norska motsvarigheten till sakkunnig. De kvaliteter som krävdes av den sakkunniga var att vara väl förtrogen med målgruppen, ha god kunskap om barn och ha en vana av konflikthantering. Det skapades ett screeningsinstrument som skulle användas vid bedömningen av vilka mål som skulle väljas ut för att prövas inom metoden. När frågorna var diskuterade och problematiserade och riktlinjerna var satta påbörjades metoden i praktiken (a.a.).

När tingsrätten får in en stämningsansökan med svaromål lottas målen över till de enheter hos tingsrätten som ingår i projektet (Gabrielsson). Domaren gör en bedömning om ärendet kan vara lämpligt att deltaga i metoden och kontaktar därefter aktuell stadsdel för att diskutera om *Konflikt och försoning* ska användas (a.a.). Det som talar för att ett ärende kan vara lämpligt är om det har varit en tidigare tvist eller tidigare aktuell i sociala utredningar. Om det har förekommit flera byten av ombud. Om det har varit förhindrande av umgänge och om barnet dras in i konflikten. Det som talar mot att ett ärende kan vara lämpligt för modellen är om det förekommer missbruk, våld, psykiatrisk diagnos och om barnet och den ena föräldern behöver skydd (Björneke 100226). Diskussionen om detta görs per telefon och under samtalet beslutas att använda metoden eller ej (Gabrielsson). Efter det skickar tingsrätten handlingarna i målet, en begäran om registerutdrag samt en kallelse om att sakkunnig familjerättssekreterare ska finna sig vid den muntliga förberedelsen tillsammans med parter och eventuella ombud. Föräldrar och ombud får tillsammans med kallelsen information om projektet och hur de kan tacka nej. *Konflikt och försoning* kommer in i det svenska systemet där en begäran om snabbupplysning enligt 6 kap 20 § andra stycket Föräldrabalken annars skulle ha kommit in. Praxis är att socialnämnden har sex veckor på sig att lämna en snabbupplysning. Med *Konflikt och försoning* kan den muntliga förberedelsen hållas tidigare än om en snabbupplysning begärts. Den information som motsvarar en snabbupplysning presenteras muntligt tillsammans med ytterligare information vid det andra mötestillfället i metoden. Vid den muntliga förberedelsen har mötet i princip samma form som vid den ursprungliga norska metoden. Parterna och deras ombud får information om

modellen. Ombuden har en undanskymd roll. Barnets behov står i fokus och föräldransvaret betonas (a.a.).

I samråd med jurist inom Stockholms Stad fastslogs att när ett ärende blev aktuellt för *Konflikt och försoning* inleddes en utredning enligt 11 kap 1 § SoL (Gabrielsson). Dokumentation skulle ske i praxis med detta, vilket innebar att begränsad dokumentation var möjlig. Det fanns inga hinder i lagtext att en snabbupplysning presenterades muntligt vid tingsrätten. Den överenskommelse som fattas på tingsrätten skrivs ned och delas ut under mötet. Det är ett interimistiskt beslut som är bindande. Tingsnotarien antecknar hela mötet på tingsrätten (a.a.).

Sakkunnig i Sverige

Innan projektet valde *Konflikt och försoning* som arbetsmetod hade fler arbetssätt med att möta föräldrar i svåra vårdnadstvister utarbetats. Detta innebär att familjerättssekreteraren i medlingsmodellen kan finna flera vägar nå fram till en varaktig lösning mellan föräldrarna. I samråd med domare, föräldrar och familjerättssekreterare tydliggörs syfte med uppdragen mellan mötena (a.a.).

Familjerättssekreterarens uppdrag

Familjerättssekreterarens uppdrag mellan mötena i tingsrätten enligt 6 kap 20 § andra stycket kan vara:

- Träffa barnet i respektive hem med förälder, för observation och samtal med barnet.
- Individuella samtal med föräldrar, inför samarbetsamtal
- Intervjua förskola/skola
- Bjuda in föräldrar tillsammans med stödpersoner till samtal. Personen som bjuds in ska föräldern välja utifrån att den ska kunna hjälpa barnet att få tillgång till båda föräldrarna
- Familjesamtal, familjerådslag
- Träffa nätverket, t.ex. mor- och farföräldrar
- Ha nätverksmöte
- Visa Huddinge kommuns film ”Barn ska bli hela människor”
- Rekommendera föräldern att ta stöd från familjebehandlare
- Erbjud barnet plats i stödgrupp för barn till skilda
- Konsultera BUP, generellt eller för det specifika barnet (Gabrielsson)

Resultatredovisning

Intervju med jurist

För att fördjupa min förståelse av hur projektet har beaktat regler för handläggning och dokumentation rörande *Konflikt och försoning* intervjuade jag en jurist inom Stockholms Stad som varit rådgivande för projektet.

När ärendet blir aktuellt inom socialtjänsten startar familjerättssekreteraren en utredning enligt 11 kap 1 § SoL och för dokumentation. Tanken med modellen är inte att familjerättssekreteraren ska leverera en färdig, skriftlig utredning om vårdnad, boende och umgänge. Uppdraget motsvarar i stället en upplysning enligt 6 kap 20 § andra stycket FB. Det innebär att familjerättssekreteraren för fram uppgifter i tingsrätten när alla parter är närvarande under förhandlingen. Efter den första muntliga förhandlingen får familjerättssekreteraren i uppdrag att t.ex. prata med barnet och föräldrarna. Familjerättssekreteraren dokumenterar att denne har haft samtal, när och med vem, men inte innehållet.

Lagstiftningen ställer inga krav på att upplysningar enligt 6 kap 20 § andra stycket FB ska vara en skriftlig produkt, till skillnad från en utredning om vårdnad, boende och umgänge som ska lämnas skriftligt enligt FB. Innehållet i upplysningen lämnas i stället muntligt under den andra förhandlingen i tingsrätten. Efter det mötet dokumenterar familjerättssekreteraren en sammanfattning av det som kommit fram och beslutats under förhandlingen i tingsrätten, för att tillgodose föräldrars rätt att begära ut handlingar. KommunikERING av upplysningarna som lämnas till tingsrätten sker muntligt under andra förhandlingen och eventuellt ytterligare förhandlingar. Kommunikeringen sker direkt och föräldrarna har möjlighet att samtidigt bemöta innehållet under förhandlingen.

Intervjuerna med familjerättssekreterarna

Jag redovisar mitt intervjumaterial utifrån de teman som återfinns i mina frågeställningar för att på så sätt belysa mitt syfte. Temana är *Handläggning och dokumentation*, *Arbetsmetoden* och *Rollen som sakkunnig*. Under varje tema redovisar jag intervjumaterialet genom sammanfattande text samt citat som jag anser belyser hur intervjupersonerna har uttryckt sig. Intervjupersonerna är båda kvinnor med mångårig erfarenhet av socialt arbete och familjerätt.

Anna har varit socionom i 38 år och arbetat med familjerätt i dryga 20 år. Elsa har varit socionom i 29 år och arbetat med familjerätt i 11 år.

Tema 1 Handläggning och dokumentation

Utgångspunkten och syftet med min studie var att få ökad kunskap om hur handläggningen och dokumentationen tas tillvara i arbetsmodellen *Konflikt och försoning* ur socialarbetarens perspektiv. Därför inleder jag med detta tema i resultatredovisningen, där jag också beskriver hur socialarbetaren ser på hur rättssäkerheten tas tillvara.

Fyra av de sex ärenden som de båda familjerättssekreterarna har arbetat i som sakkunnig har initierats av domstolen och två har initierats av en av de båda familjerättssekreterarna.

Domaren och familjerättssekreteraren har, när någon av dem anser att ett ärende kan bli aktuell för *Konflikt och försoning*, kontakt per telefon och bokar en tid för första förhandlingen i tingsrätten. Det är domstolen som har ansvaret att kontakta föräldrarna och informera dem om *Konflikt och försoning*. Det är frivilligt att vara med, så föräldrarna får tacka ja eller nej till att delta.

När ett ärende blir aktuellt inleder de båda familjerättssekreterarna en utredning enligt 11 kap 1 § SoL. Elsa registrerar ärendet enligt 6 kap 20 § andra stycket FB när kallelse till att delta vid den första muntliga förberedelsen i tingsrätten inkom. Anna registrerar enligt 6 kap 19 § andra stycket FB. Anna hänvisar anledningen till detta från ett mail som inkommit efter ett möte med inblandade i projektet som de sakkunniga, jurist med flera, där det också framkommer att resten av dokumentationen är att betrakta som samarbetsamtal. Att det är att betrakta som samarbetsamtal instämmer även Elsa med som säger:

Vi håller på att anpassa det här till svensk lagstiftning. Norge, där det kommer ifrån har en annan lagstiftning än vi, så vi har fått pröva oss fram. Vi dokumenterar som om det var samarbetsamtal.

Det lagstöd med vilket tingsrätten uppdrar åt familjerättsenheten efter första förhandlingen är en begäran om upplysning enligt 6 kap 20 § andra stycket FB. Anna, som registrerar ärendet när kallelsen inkommer enligt 6 kap 19 § andra stycket FB har noterat att det har råkat bli något rutinglapp mellan domstolen och familjerättsenheten. Hon fortsätter vidare:

Där har jag gjort som man ska, så som jag har förstått det.... Sen förstår du, så blir det lite lustigt när man kommer till den här muntliga förberedelsen, för då får jag i uppdrag av tingsrätten att inhämta upplysningar enligt 6:20.... Så lämnar familjen, föräldrarna och jag tingsrätten med ett beslut som de i princip får med sig i handen när de går och där det står att jag ska besöka barnets skola och fritids samt inhämta upplysningar enligt

kap 6:20 föräldrabalken och upplysningarna ska lämnas vid nästa sammanträde i tingsrätten. Så det blir den muntliga berättelsen så att säga, den muntliga redovisningen av mitt jobb med föräldrarna

I mina intervjuer med familjerättssekreterarna framkommer det att de har vissa skillnader i sina sätt skriva och att det kan ha rent personliga anledningar, som exempelvis stöd för minnet, vilket Anna beskriver:

Jag har gjort en dokumentation som passar mig och det betyder att jag skriver mycket. Och jag tänker att det måste ju vara rättssäkert och göra. Det kan ju inte vara till nackdel för klienten att göra det och till stor fördel för mig som behöver ha det dokumenterat.

Elsa beskriver hur hon dokumenterar:

Det är protokollföraren på tingsrätten som skickar protokollet med de överenskommelser som gjordes på tingsrätten. Jag skriver in överenskommelserna i journalen. Skriver in datum för träffar. Men jag förminnesanteckningar så att jag ska komma ihåg, när jag sen ska redovisa för tingsrätten. Till exempel om jag har pratat med dagis.

Ingen av de båda familjerättssekreterarna har lämnat någon skriftlig redogörelse till tingsrätten i de ärenden de har arbetat som sakkunnig i. De har båda sett att etiska dilemman kan uppstå i arbetsmodellen eller att det kan finnas risker med den begränsade dokumentationen. Jag har valt att återge bådats beskrivning av deras syn på detta.

Anna: Om man inte har dokumenterat det som, det man presenterar för tingsrätten så... jag skulle säga så här, att så kan ju inte föräldrarna kolla att det verkligen har, ja, har inträffat eller att det verkligen är sagt det som jag påstår är sagt.

Elsa: Om någon förälder ändrar sig under resans gång och vill ha en utredning, ja då har man gjort massa saker och haft samtal som inte är dokumenterade. Ja, det är en risk jag kan se.

Ingen av familjerättssekreterarna verkar dock ha fått några frågor från föräldrarna. Det har heller inte uppstått någon diskussion med föräldrarna om deras arbetssätt med den begränsade dokumentationen. Anna beskriver det på följande sätt:

För att när jag väl etablerat kontakt med dem då vet de ju om att det är så här det går till, så då kommer ingen sån fråga. Kanske alla människor har nån potentiell rättshaverist inom sig och låt oss säga att man en gång har jobbat på det här sättet och det har gått till synes bra, men så har nånting inträffat som gör att den här föräldern vill återkomma och kolla och då finns det ingenting att kolla. Men det är ju samma sak som med samarbetsamtal, så är det. Det är villkoren.

Att det även kan födas fördelar ur detta arbetssätt, det vill säga den begränsade dokumentationen, påpekar de båda. Den ena kan se att det möjliggör förändring och att föräldrarna kan frångå eventuella försvarspositioner, vilket Elsa redogör för:

Fördelen är att när det inte står något skrivet är det inte heller hugget i sten. När man sen samtalar med föräldrarna kan de vara mer öppna att förändra sig när de inte behöver backa för något som är nedskrivet eller av vad som står vad den andra föräldern har sagt.

Att samarbetet också kan främjas mellan föräldrarna och familjerättssekreteraren beskriver Anna på följande sätt:

Jag kommer ju inte säga nånting annat än de här positiva grejerna och det som jag tillsammans med föräldrarna kan identifiera som utvecklingsprojekt så att säga. Det här måste vi fortsätta jobba med och det är det vi ska ägna oss åt den närmsta tiden. Det blir ett samarbete på ett annat sätt än när man gör en utredning.

Tema 2 Arbetsmetoden

Arbetsmetoden var ett återkommande tema i mina intervjuer, vilket innebär att detta ämne har fått stor plats i mina intervjuer samt här i resultatet.

Efter det första mötet i tingsrätten, där familjerättssekreteraren erhöll ett uppdrag enligt 6 kap 20 § andra stycket FB, har hon ca tre månader på sig att samla information och arbeta med föräldrarna. Denna information ska därefter lämnas muntligt till tingsrätten, vid det andra mötestillfället i domstolen. Hur det mötet i praktiken går till berättar Anna om när vi diskuterar skillnaden med att skriva en utredning om vårdnad och att arbeta enligt *Konflikt och försoning*:

Och då är ju den här redovisningen i tingsrätten otroligt mycket enklare. För den är inte lång och den sker i form av en kort presentation från min sida och ett samtal med föräldrarna. Jag har en A4-sida nedskrivet där jag kortar ner det till, vad är de överens om. Jag ska ju jobba med deras potential, deras samarbetsförmåga och då faller ju gräsligt mycket bort av sånt som man annars tvingas skriva om, för annars känner sig inte föräldrarna sedda i sin oro över varför man inte tycker att den andre ska ha vårdnaden eller vad det nu handlar om för nånting. Utan här kortas det ner till; det här är de överens om och det här är de jättebra på och här har de varit jätteduktiga och så här bra mår barnet tack vare att de här föräldrarna hanterar situationen så pass bra som de gör trots allt. Och sen kvarstår de här och de här svårigheterna och det är det som vi ska liksom se om vi kan jobba med ytterligare de närmsta tre månaderna.

Enligt familjerättssekreterarna finns det uppenbara likheter och skillnader med att göra en utredning om vårdnad och att arbeta som sakkunnig i ett ärende i *Konflikt och försoning*. Tidsåtgången verkar vara likartad liksom antal möten och träffar med föräldrar, barn och referenter, som de träffar i båda arbetssätten. Skillnader verkar uppenbara sig i det förhållningssätt som de båda familjerättssekreterarna intar i de olika uppdragen, som utredare och som sakkunnig.

Anna: Man gör precis samma sak som vid en vårdnadsutredning, bara det att man slipper det här tunga skrivarbetet mot slutet. Det är samma antal ärenden, eller samma antal möten med föräldrarna, man gör hembesök, man träffar barnet, man pratar med barnet, man pratar med skolan, man pratar med förskolan... Men det, och nu handlar det inte om dokumentation utan, alltså jag känner att jag blir friare i vad jag tycker att man kan göra.

Det som träder fram i intervjuerna är att det som står i fokus i familjerättssekreterarnas uppdrag är att ge råd och stöd till föräldrarna, att se det positiva, det som fungerar och föräldrarnas förändringsmöjligheter istället för att beskriva konflikten och föräldrarnas motsättningar.

Elsa: En vårdnadsutredning är väldigt detaljerad och väldigt omfattande. Här (*Konflikt och försoning*, författarens kommentar) kan man istället vaska fram guldkornen och formulera positiva förmågor om föräldrarna hos tingsrätten vilket gör att det kan gå framåt bättre. Det är inte tänkt att vi ska lämna en bedömning. Det här är ett uppdrag av domstolen och man kommer överens om vad som sker till nästa gång. Jag försöker undvika det, att lämna en bedömning. Men jag tycker att tingsrätten efterfrågar det... ibland. Jag som familjerättssekreterare här, ska ge råd och hjälpa och inte utreda.

I uppdraget från tingsrätten verkar samarbetssamtal vara det vanligast förekommande, men även enskilda samtal med respektive förälder. Gemensamt för de båda familjerättssekreterarna är att i de uppdrag som de har arbetat i så har barnen varit små. Detta innebär att de inte har kunnat föreslå barnet att gå i grupp för barn till skilda eller haft barnsamtal på familjerättssekreterarnas kontor. De har båda träffat barnen i samband med hembesök.

Genomgående hos de båda familjerättssekreterarna framkommer att de i deras arbete i *Konflikt och försoning* har en funktion som innebär att de ger råd och stöd till föräldrarna. Utöver de gemensamma och enskilda samtalen med föräldrarna, så har de kontakt per telefon och mail. Det som framkommer i intervjuerna är att familjerättssekreterarna i sitt arbete och i sin muntliga presentation av upplysningarna i tingsrätten fokuserar på det positiva och föräldrarnas förändringsmöjligheter. Ingen av familjerättssekreterarna har dock varit osäkra på om allvarliga eller relevanta upplysningar inte har kommit fram genom arbetssättet *Konflikt och försoning*. ”Nej, för finns det såna saker, då ska det ju fram. Så det är ingenting som ska sopas under mattan, så att säga”, säger Anna. Elsa påpekar även anmälningsskyldigheten som åligger dem om de uppfattar att barn far illa. En gemensam uppfattning hos familjerättssekreterarna är att *Konflikt och försoning* innebär flera fördelar för dem, för barnet och för föräldrarna. För familjerättssekreteraren innebär det, förutom mindre arbetsbelastning även att de inte behöver skriva ner de oftast dåliga omdömen föräldrarna ger varandra samt göra en bedömning och lämna förslag som kan leda till en större osämja mellan föräldrarna än tidigare. Elsa ser bara fördelar med *Konflikt och försoning*:

Bara fördelar. För oss innebär det mindre arbetsbelastning. Vårdnadsutredningar är ju det som är mest resurskrävande för oss. Där tar ofta föräldrarna upp dåliga saker om den andra föräldern vilket kan leda till att de blir mer oense än före utredningen, vilket i sin tur kan skada barnet.

Anna ger sin beskrivning av det hon anser vara en av fördelarna för sin del som familjerättssekreterare i *Konflikt och försoning*:

Ja det har ju betydelse, det frigör ju en massa energi som man annars binder till att, ”nu måste jag stänga in mig och skriva färdigt min utredning” och man känner sig aldrig riktigt nöjd. Man känner sig aldrig riktigt tillfreds med resultatet och ja, man ligger vaken ibland på natten ibland och funderar, ”men jag skulle nog göra den där ändringen trots allt och det ska nog inte vara såhär och”. Det där slipper man. Allt annat jobb gör man. Det är en stor befrielse att inte göra den här slutliga.

Att *Konflikt och försoning* har en positiv effekt på föräldrarna kan båda familjerättssekreterarna se. Både när det gäller mötet på tingsrätten och att den skriftliga produkten som en utredning innebär uteblir. Föräldrarna blir gladare och lugnare.

Elsa: Det här är ju ett sätt att komma snabbare fram. Jag föreställer mig att föräldrarna upplever att de har mer kontroll på det här sättet. När vi skriver utredningar är det våra ordval och det blir en värdering och på det här sättet, att inte skriva, ja... vår värdering uteblir.

Ingen av familjerättssekreterarna kan se att *Konflikt och försoning* har någon negativ effekt på barnet, utan tvärtom. Barnet får en möjlighet till föräldrar som är mer överens och därigenom mår barnet bättre. Tidsåtgången och processen i *Konflikt och försoning* jämfört med en utredning om vårdnad har ingen av familjerättssekreterarna något negativt att säga om. Tvärtom menar de att det är en process som pågår och att den i sig har en positiv inverkan på föräldrarna och i sin tur på barnet, vilket Elsa ger sin bild av, ”En vårdnadsutredning tar mycket tid för barnet, ungefär ett år från start till mål. När föräldrarna är med i *Konflikt och försoning* innebär det för barnet att de på det här sättet kan få föräldrar som är mer överens”.

Att processen i sig har en lugnande inverkan där föräldrarna inte behöver riskera ett beslut som går någon av dem emot, belyser Anna genom följande påstående:

Det är skönt för föräldrarna som inte är säkra på att det här ska hålla, att det gäller i tre månader. Det är, det blir en lugnande, en lugnare process. Vinsterna är ju att det inte riskerar att få ett beslut från tingsrätten som ska gälla för tid och evighet och så är ingen förälder riktigt nöjd med det och så blir det gnissel.

Det nya med *Konflikt och försoning* innebär inte enbart målet om bättre samarbete mellan föräldrar eller föräldrar och familjerättssekreterare, utan även samarbete mellan socialtjänsten och tingsrätten vilket Elsa beskriver enligt följande:

Och det är inte byggt på motsättningar utan det är byggt på att hjälpa föräldrar. Det här med att kombinera den här styrkan som finns i tingsrättens makt och myndighet, med socialtjänstens medlingsamtal, den är fantastiskt trevlig.

Tema 3 Rollen som sakkunnig

Detta tema har fokus på hur familjerättssekreteraren ser på sin roll som sakkunnig. Samt vad den kan ha för betydelse för föräldrarna hon arbetar med i *Konflikt och försoning*.

För båda familjerättssekreterarna kommer rollen att vara medlare i första hand. En person som ger råd, stödjer, hjälper och tipsar föräldrar. Hon är också en person med kunskap om barn och kan därför bistå med konkreta råd som gagnar barnet. För en av dem finner man motivationen att medla mellan parterna eftersom risken annars kan bli att ärendet kommer tillbaka som en vårdnadsutredning. Anna ger en bild av hur hon uppfattar sin roll i *Konflikt och försoning*:

Ja, det är just det som jag sa, att jag känner mig mer rådgivande, jag är mer rådgivande. Jag skulle säga lite mer, personlig, som man ju blir när man ger råd. På det sättet lite friare. Om man tittar på det: Det här barnet behöver det här och det här. Hur gör man för att nå dit? Vad skulle jag vilja tipsa pappa om att göra för att det ska bli en förändring? Vad vill jag tipsa mamma om hur hon ska hantera situationen för att det ska bli så bra som möjligt. Så!

Även för föräldrarna verkar familjerättssekreteraren roll i *Konflikt och försoning* ha betydelse på olika vis. Till skillnad från en vårdnadsutredning, där de träffar familjerättssekreteraren på hennes kontor, så träffar de henne för första gången vid första förhandlingen på tingsrätten om föräldrarna väljer att gå med i *Konflikt och försoning*. Elsa har en tanke om det och vad det eventuellt kan ha för effekt på föräldrarna.

De föräldrapar jag har träffat när jag har varit sakkunnig har varit mer återhållsamma än de föräldrapar jag träffar på i vårdnadsutredningar. I vårdnadsutredningar vill de väldigt gärna berätta om den andra förälderns dåliga sidor. Här har de hållit sig tillbaka och jag vet inte varför. Det kan bero på att första gången de träffar mig är som sakkunnig på första mötet i domstolen. Kanske ser de den sakkunniga som en del av domstolen vilket gör att avståndet ökar... kanske...

Det faktum att alla inblandade, tingsrätten, föräldrarna, advokaterna och familjerättssekreteraren får samma information samtidigt i tingsrätten kan också ha en effekt av att besluten efterföljs vilket Anna ger sin syn på:

Det som beslutas i tingsrätten och det som jag ska följa upp tillsammans med föräldrarna ska ju skötas så att säga, och det är en fördel för mig, och nu pratar jag om mig och inte om dem, och jag kan hänvisa till att beslutet ska följas om de nu skulle vilja krångla och inte följa det.

Det framkom att det innebär skillnad i rollerna, att vara utredare och att vara sakkunnig i *Konflikt och försoning* för de familjerättssekreterare jag intervjuade. Deras fokus är att vara den som ska tillvarata barnets intresse, vilket jag har valt att låta de två utdragen ur bådas intervjuer få illustrera:

Elsa: Även när jag gör utredningar talar jag alltid om för föräldrarna att de kan komma överens och skriva avtal. Tanken med att vara sakkunnig är att jag kommer med råd. I utredningar ska man vara neutral och bara utreda. Som sakkunnig är det lättare att förmedla kunskaper kring barns utveckling och behov. Hur föräldrar kan göra för att underlätta för barnen etc.

Anna: Alltså som utredare blir man ju en myndighetsperson på ett sätt. Mitt förslag vet de om att det har stor betydelse för hur tingsrätten ska fatta sitt beslut. Och då blir man en farlig person. Men här blir man kanske en farlig person inom situationstecken, bara för att man råkar sitta bredvid rådmannen i tingssalen. Men det är ingen sal, utan det är ett samtalsrum. Och det är en väldigt vänlig stämning runt det här bordet. Det är en intervjuande stämning och där barnet är i fokus. Och där domaren och föräldern har huvudrollen. Och där jag bara tillfrågas om det handlar om sakkunskap om barn, vad tycker familjerättssekreteraren här. Så min roll upplever jag nog väldigt tydlig som den som ska tillvarata barnets intresse.

Elsa kunde se en svårighet kring rollen som socialarbetare och vikten av att värna om de olika rollerna som de båda aktörerna inom tingsrätt och socialtjänst har:

Svårigheten att arbeta som sakkunnig är att värna om rollen som socialarbetare. Till exempel att vi har ett annat språkbruk. Jag kom på mig själv i tingsrätten att jag kallade föräldrarna för parter, vilket jag aldrig brukar göra annars. Jag säger föräldrarna. Vi har olika roller och jag tycker det är viktigt att vi håller på våra roller.

Analys och diskussion

Analys

Resultatet av min studie kommer att analyseras utifrån de tre teman som utkristalliserades i resultatredovisningen. Jag har i analysen utgått från den rättsdogmatiska metoden och det rättssociologiska perspektivet samt tidigare forskning.

Tema 1 Handläggning och dokumentation

Syftet med min studie var att ta reda på hur rättssäkerheten tas tillvara i arbetsmetoden i *Konflikt och försoning* och hur metoden går att förena med gällande lagstiftning inom socialtjänsten. I Sverige sker handlägningsförfarandet för vårdnadstvister inom två delsystem, rättssystemet och socialtjänsten (Rejmer 2003 s 95). Ur ett rättssociologiskt perspektiv har detta inneburit att domstolen och socialtjänsten inom projektet har behövt samspela och ta hänsyn till vad lagstiftningen säger för de båda myndigheterna. Inom projektet fann de att tingsrätten kan förordna om upplysning enligt 6 kap 20 § andra stycket

FB, i vilken det kan vara möjligt att utse en familjerättssekreterare till att vara motsvarigheten till den sakkunniga i Norge. Det visade sig att det i den paragrafen inte fanns något krav på att upplysningen till tingsrätten skulle vara skriftlig.

I studien framkom att familjerättssekreterarna i *Konflikt och försoning* inleder en utredning enligt 11 kap 1 § SoL, när ett ärende blir aktuellt för metoden, vars bestämmelser också regleras av Förvaltningslagen. Intervjupersonerna inleder ärendet med anledning av en begäran om upplysning enligt 6 kap 20 § andra stycket FB, alternativt upplysning enligt 6 kap 19 § andra stycket FB.

I min undersökning av gällande rätt angående rättssäkerhet rörande handläggning och dokumentation framkom att ett av dokumentationens syfte är att det ska kunna gå att undersöka om arbetet sker på ett föreskrivet sätt. Den enskildes rätt till insyn i ärendet, partsinsyn samt kommunikation är viktig för att den enskilde ska få kunskap om vad som händer i ärendet innan beslut. Även handläggningstider visar sig rymmas inom begreppet rättssäkerhet.

Kravet på dokumentation i *Konflikt och försoning* har jämförts med dokumentationsskyldigheten när det gäller samarbetsamtal, vilket innebär journalanteckning i form av datum, vilka personer som var närvarande samt resultatet men inte innehållet i samtalen vilket stöds av ett uttalande från JO (1994/95 s 506). Min tolkning av detta är att kravet på rättssäkerhet kan anses uppfyllt, eftersom det handlägningsförfarandet stöds av Socialstyrelsens allmänna rekommendationer samt JO:s uttalande. Kravet på kommunikation, som ryms inom rättssäkerheten, kan också anses vara uppfyllt eftersom all information som delges tingsrätten sker muntligt i närvaro av föräldrarna. Föräldrarna får där kunskap om vad som händer i ärendet innan det fattas beslut och de kan direkt bemöta den information som lämnas.

I intervjuerna framkom dock att det finns risker med den typen av dokumentation inom socialtjänsten som gäller för *Konflikt och försoning*. Jag tolkar det som att det kan finnas frågor om kravet på rättssäkerhet inom projektet blir uppfyllt. En risk som uppmärksammas med den formen av dokumentation är att föräldrarna inte kan kontrollera att det som familjerättssekreteraren framför till tingsrätten verkligen är sagt. En annan risk är att arbete som är nedlagt på familjen inte finns dokumenterad, om *Konflikt och försoning* inte skulle fungera och någon förälder önskar en vårdnadsutredning. Ingen av intervjupersonerna har hittills varit med om att någon förälder har ifrågasatt denna typ av dokumentation. Min tolkning är att det kan ha att göra med att föräldrarna frivilligt är med i *Konflikt och försoning*

och att det är dessa villkor som gäller då. Detta kan också vara för tidigt att säga något om eftersom metoden inte har pågått mer än drygt ett år.

En av utgångspunkterna för avgörandet av hur omfattande dokumentationen behöver vara är att ny personal ska kunna utföra sina arbetsuppgifter med ledning av tidigare dokumentation (Socialstyrelsen 2006 s 42-45). Studien visar att det är enbart en familjerättssekreterare som deltar i mötet tillsammans med föräldrarna och domaren på tingsrätten och som senare arbetar med föräldrarna. Familjerättssekreteraren behöver under sitt uppdrag endast journalföra datum, vilka som var närvarande och resultatet. Min tolkning av det som framkommit är att det där kan komma att uppstå en brist i rättssäkerheten. Uppdraget ges till en familjerättssekreterare och om denna under arbetets gång av någon anledning inte längre kan fortsätta, kan det blir svårt för en eventuell efterträdare att enbart med hjälp av dokumentationen i journalen fullfölja uppdraget. Bristen kan kanske avhjälpas i och med att det finns ytterligare dokumentation som också ingår i *Konflikt och försoning*, vilket är tingsrättens protokoll. I protokollet framgår vad familjerättssekreterarens uppdrag är, samt att all information som har lämnats till tingsrätten finns dokumenterat där.

En annan ur rättssäkerhetssynpunkt viktig fråga är tidsaspekten, det vill säga handläggningstider. Studien visar att vid ärenden om vårdnad i domstol är det domstolen som bestämmer den tid inom vilken en vårdnadsutredning ska vara slutförd. Detta gör att det faller utanför ramen för analysen av denna undersökning, som har fokus på socialtjänstens bestämmelser.

Tema 2 Arbetsmetoden

I intervjuerna framkom att mötet i tingsrätten sker på i stort sett samma sätt som i Norge. Intervjupersonerna lyfte fram att den tydligaste skillnaden mellan att göra en vårdnadsutredning och att arbeta i *Konflikt och försoning* är att familjerättssekreteraren kan fokusera på det positiva hos föräldrarna. De negativa formuleringarna som föräldrarna yttrar om varandra i en vårdnadsutredning faller bort i den muntliga presentationen i tingsrätten, där det istället redovisas vad föräldrarna klarat av. Metoden främjar samarbetet mellan föräldrarna och att se deras förändringsmöjligheter. De får tilltro till sin egen förmåga att samarbeta. Resultatet visar också att intervjupersonernas förhållningssätt i *Konflikt och försoning* skiljer sig från när de gör en utredning. En av intervjupersonerna upplevde att hon blev friare i vad hon kunde göra. Både för intervjupersonerna, domstolen och föräldrarna framkom att familjerättssekreterarens tydligaste uppdrag är att ge råd och stöd. Detta har stora likheter med den norska sakkunniga, där det framkom att dennes roll är att vara vägledande för föräldrarna,

att vara den som finns mellan parterna och hårbärgera affekter. Intervjupersonerna ansåg också att det fanns stora likheter med att göra en utredning om vårdnad. De genomför liknande antal samtal och hembesök i båda metoderna.

Resultatet visar att intervjupersonerna ser många fördelar i arbetsmetoden med *Konflikt och försoning*, för dem som familjerättssekreterare, för föräldrarna och för barnet. För familjerättssekreterarna förefaller en minskad arbetsbelastning vara en av fördelarna. Liksom att de inte behöver producera en skriftlig produkt med en bedömning. En av intervjupersonerna beskriver hur det frigörs energi, då den inte behöver läggas på formuleringar och svåra bedömningar.

Intervjupersonerna kan också se fördelar för föräldrarna, som de kan se blir både lugnare och gladare. En av dem tar upp aspekten att föräldrar i *Konflikt och försoning* kan uppleva att de har mer kontroll än om de var föremål för en vårdnadsutredning, då de skulle vara hänvisade till familjerättssekreterarens värderingar och ordval. Att metodens effekt på föräldrarna har en positiv inverkan på barnen är något som framkommer med tydlighet i intervjuerna. Processen blir lugnare och barnet möjlighet att få föräldrar som är mer överens ökar enligt resultatet. Arnös undersökning (Arnö 2008) visar att föräldrar som är mer överens leder till att barnet mår bättre. Min tolkning av intervjuerna visar också att resultatet stöds av Rejmers forskning (2003 s 186-191) där det framkom att föräldrar som befinner sig i vårdnadstvist är i behov av genuin konfliktlösning. Den visade att hos föräldrapar där det inte har förekommit missbruk, sjukdom eller våld det fanns en önskan om att utöva föräldraskapet gemensamt.

Tema 3 Rollen som sakkunnig

Det som framkommer tydligast i intervjuerna rörande familjerättssekreterarens roll är att hon i första hand ser sig som medlare. Den röda tråden i intervjupersonernas rollbeskrivning är att de är en rådgivande person som stöder och tipsar föräldrar. Intervjumaterialet visar att familjerättssekreteraren är den som ska tillvarata barnets intresse. De har också kunskap om barn och barns behov, vilket de erbjuder föräldrar i samtal eller under förhandling i tingsrätten. En av intervjupersonerna hade noterat att föräldraparen i *Konflikt och försoning* var mer återhållsamma än de föräldrapar hon träffar i vårdnadsutredningar. I detta skede i projektet med ett relativt litet urval, är det ännu för tidigt att göra någon tolkning av vad det kan bero på.

Konflikt och försoning innebär ett nytt samspel mellan de olika aktörerna i en vårdnadstvist. Rådsmannen är mötets ordförande och familjerättssekreteraren sitter bredvid

denna och tillfrågas utifrån sin sakkunskap om barn. Samtalet hålls företrädesvis mellan ordförande och föräldrarna. Advokaterna har en mer undanskymd roll än i ett vanligt mål om vårdnad. Den ena intervjupersonen har uppmärksammat vikten av att värna om sin yrkesroll som socialarbetare. Hon påvisade vikten av att behålla sitt eget språkbruk som socialarbetare, även om hon befann sig på tingsrättens arena.

Slutsats

Syftet med min studie var att få ökad kunskap om hur rättssäkerheten kring handläggning och dokumentation, tas tillvara i den svenska modellen av *Konflikt och försoning* inom projektet *Barn i svåra vårdnadstvister*. Jag ville även utforska gällande lagstiftning inom området och hur arbetsmetoden *Konflikt och försoning* går att förena med gällande lagstiftning inom socialtjänsten. Jag ville även veta hur socialsekreteraren såg på hur rättssäkerheten tas tillvara i *Konflikt och försoning* samt hur socialsekreteraren såg på sin yrkesroll i metoden.

Jag frågade mig vad lagstiftningen säger om rättssäkerhet, handläggning och dokumentation inom socialtjänsten och framförallt inom familjerätt. Den paragraf man inom projektet funnit vara möjlig att ge socialtjänsten uppdraget är upplysningar enligt 6 kap 20 § andra stycket FB. Det visade sig att det i lagtexten inte framkommer något krav på att dessa upplysningar ska vara en skriftlig produkt. För socialtjänsten, som öppnar en utredning enligt 11 kap 1 § SoL med anledning av en begäran om upplysning gäller Förvaltningslagen. Det har framkommit att dokumentationsskyldigheten i ärenden i *Konflikt och försoning* ska följa samma riktlinjer som gäller för samarbetssamtal.

Dokumentation är viktig för den enskildes rättsäkerhet. Min slutsats är att de basala kraven på rättssäkerhet rörande socialtjänstens dokumentation i metoden *Konflikt och försoning* är uppfyllda. Jag har i min studie noterat att det kan uppstå vissa scenarier där det kan uppfattas som att det finns brister i rättssäkerheten. Familjerättssekreteraren lägger ned mycket arbete med familjen men detta behöver inte dokumenteras mer än när, vilka som var närvarande samt resultatet. Föräldrarna kan inte kontrollera att det som familjerättssekreteraren framför till tingsrätten verkligen är sagt. Det kan också komma uppstå svårigheter om det skulle bli aktuellt att av någon orsak byta handläggare eller om någon förälder vill avbryta *Konflikt och försoning* och istället önskar en vårdnadsutredning.

Jag frågade mig vidare hur intervjupersonerna såg på sin yrkesroll i *Konflikt och försoning*. Det visade sig att det fanns både likheter och skillnader med att göra en vårdnadsutredning och att arbeta med *Konflikt och försoning*. Det som framkom tydligast var de vinster som intervjupersonerna kunde se för föräldrarna, barnet och dem själva.

Intervjupersonerna kunde se att de i *Konflikt och försoning* fick en rådgivande roll, vilket innebar större frihet i deras yrkesroll. Energi som annars skulle ha lagts på att i en utredning fokusera på konflikten kunde frigöras. Andra vinster som uppkom i kölvattnet av mina frågeställningar var de som föräldrarna och framför allt barnet kunde dra nytta av. I och med att fokuseringen på konflikten mellan föräldrarna i stället kunde läggas på det positiva samt att finna lösningar och inte komma med slutgiltiga beslut som var dåligt förankrade, kunde föräldrarna bli lugnare. Denna effekt avspeglar sig på barnen, som får föräldrar som får större möjligheter att samarbeta och komma överens.

En sammanfattande slutsats jag kan dra av min studie är att det finns en motsättning i de påvisade fördelarna med arbetsmetoden och de framtida eventuella scenarier där rättssäkerheten kan uppfattas som svag. Med detta menar jag studien visar att förändringsmöjligheterna hos föräldrarna ökar genom *Konflikt och försoning*, vilket ger ett för barnet mycket mer gynnsamt resultat än en vårdnadsutredning. Samtidigt som mycket av det arbete som familjerättssekreteraren lägger ned på arbetet med föräldrarna inte behöver dokumenteras och däri har jag kunnat spåra en eventuell svaghet i rättssäkerheten, om inte föräldrarna noggrant informeras om tillvägagångssättet i metoden.

Diskussion

Genom mitt arbete som familjerättssekreterare var jag med på ett studiebesök på tingsrätten i Trondheim i Norge, där de gav oss information om medlingsmodellen *Konflikt og forsoning*. Modellen innebar att tvister om vårdnad i domstolen hanterades på ett sätt där fokus låg på att få föräldrarna att samarbeta. I de föreläsningar och utbildningsdagar jag deltagit i har jag fått höra hur den norska metoden har uppstått i projektform i tre stadsdelar i Stockholms stad och har fått namnet *Konflikt och försoning*. Norge har en annan lagstiftning än Sverige när det gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge. *Konflikt och försoning* är ännu i projektform och metoden håller fortfarande på att anpassas och modifieras till svensk lagstiftning.

En av de frågor som uppstått i samband med föreläsningarna jag bevistat har varit hur ärenden inom *Konflikt och försoning* ska handläggas inom socialtjänsten. I mitt arbete som familjerättssekreterare har jag stött på föräldrar, dock ett fåtal, som befinner sig i en vårdnadstvist och använder sig av partsinsynen och offentlighetsprincipen till det yttersta. Utgångspunkten i min studie var därför att ta reda på hur socialtjänsten har löst frågan kring rättssäkerheten, det vill säga handläggning och dokumentation i *Konflikt och försoning* eftersom det hade kommit till min kännedom att dokumentationen i metoden var begränsad.

Metoden innebär ett nytt sätt för familjerättssekreteraren att arbeta med föräldrar som befinner sig i en vårdnadstvist. Processen i sig verkar lugnande för föräldrarna i och med att det inte fattas ett beslut på lång sikt som de kan vara missnöjda med. De ges här tid att försöka komma överens. Föräldrarna får råd och stöd av familjerättssekreteraren, som i första hand är tänkt att medla mellan dem. Familjerättssekreterarens uppgift är också att i tingsrätten lyfta fram det som fungerar mellan föräldrarna samt att vara den som ska tillvarata barnets intresse. Jag anser att det finns tydliga paralleller till den alternativa konfliktlösningsmodell som Rejmer (2003 s 198-202) kom fram till i sin avhandling, *Byrån för barns bästa*. Intentionen och syftet med *Konflikt och försoning* stöder också det som Arnö (2008) kom fram till i sin undersökning, att det barn mest far illa av efter skilsmässan är föräldrars bråk.

I min fördjupning av gällande rätt framkom att socialtjänst i samarbete med tingsrätt har löst frågan om handläggning och dokumentation inom befintlig lagstiftning för socialtjänsten. Uppdraget som domstolen ger till socialtjänsten är en upplysning enligt 6 kap 20 § andra stycket FB, där det inte finns något lagstöd för att det ska vara en skriftlig produkt. Paragrafen möjliggör också för familjerättssekreteraren att hämta in upplysningar från referenter. Samtal som familjerättssekreteraren genomför i uppdraget, dokumenteras som samarbetsamtal, det vill säga information om datum, närvarande och resultat men inte innehåll. I tingsrätten förs protokoll av mötet, så all information som lämnas till tingsrätten dokumenteras där.

Att familjerättssekreteraren inte ska lämna in en skriftlig produkt tingsrätten som en vårdnadsutredning innebär, där fokus ligger på konflikten och familjerättssekreteraren ska göra en bedömning och lämna ett förslag, verkar enligt intervjupersonerna nästan bara medföra positiva effekter för de inblandade. De positiva effekterna till trots kan jag ändå se och vill framhålla vikten av behovet att grundligt informera föräldrarna om vad det innebär, ur dokumentationssynpunkt att vara med i projektet. Detta för att motverka de scenarier där jag ser en risk att det kan komma att uppfattas som att metoden inte är tillräckligt rättssäker för den enskilde.

För mig har det varit ett spännande ämnesområde och jag kan se att det fortfarande är delvis outforskat. Ur ett rättssociologiskt perspektiv tycker jag att Anna sammanfattar den samverkan som uppkommit mellan socialtjänst och domstol i *Konflikt och försoning* genom följande citat:

”Och det är inte byggt på motsättningar utan det är byggt på att hjälpa föräldrar. Det här med att kombinera den här styrkan som finns i tingsrättens makt och myndighet, med socialtjänstens medlingsamtal, den är fantastiskt trevlig.”

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

- Arnö, Sophie. (2008). *Skiljas – barn berättar*. Stockholm. Rädda Barnen.
- Barnombudsmannen och Statistiska centralbyrån, (2007). BR 2007:04. *Upp till 18*.
- Clevesköld, Lars., Lundgren, Lars., Thunved, Anders. (2001). *Handläggning inom socialtjänsten*. Stockholm. Norstedts Juridik AB.
- Garrity, Carla., Baris, Mitchell A. (1994). *Caught in the middle. Protecting the Children of High-Conflict Divorce*. San Fransansisco. Jossey-Bass Publishers.
- Granberg, Cecilia. (2009) ”Vad säger forskningen om vad barn mår bäst av efter en separation”. FSR 2009
- Hollander, Anna och Alexius Borgström (red.) (2009). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund. Studentlitteratur AB.
- Kvale, Steinar., Brinkmann, Svend. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund. Studentlitteratur.
- Mathiesen, Thomas. (2005). *Rätten i samhället. En introduktion till rättssociologin*. Lund. Studentlitteratur.
- Patel, Runa., Davidson, Bo. (1994). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund. Studentlitteratur.
- Ragnemalm, Hans. (1989). *Förvaltningsprocessrättens grunder*. Stockholm. Juristförlaget.
- Regeringens proposition 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*. Stockholm. Fritzes.
- Rejmer, Annika. (2003). *Vårdnadstvister – en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Lund. Studentlitteratur.
- Rönbeck, Knut. (2008). *Konflikt og forsoning – en evalueringsundersökelse*. No 139 Oslo: Institutt for psykologi Den samfunnsvitenskaplige fakultet. Universitetet i Oslo.
- Socialstyrelsen. (2003) *Vårdnad, boende och umgänge*. Stockholm. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006) *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*. Stockholm. Socialstyrelsen.
- Sohlberg, Peter & Britt-Marie. (2009). *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Malmö. Liber.
- Törnqvist, Tomas (2009) *Socialtjänstens familjerätt – en översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning*. Stockholm. Norstedts Juridik AB.

Warnling-Nerep, Wiweka. (1998). *En introduktion till förvaltningsrätten*.
Stockholm. Norstedts Juridik AB.

Föreläsningar och studiebesök

Smukkestad, Öyvind (090129). Studiebesök tingsrätten Trondheim, Norge.

Björneke, Britt och Järås, Christina. (100226). Föreläsning. *Nya arbetsformer
i svåra vårdnadskonflikter*. FoU Södertörn

Opublicerat material

Gabrielsson, Marianne. *Beskrivning av Konflikt och Försoning i Sverige*.
Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning.

BILAGA 1

Information till deltagande i studie

Hej!

Jag heter Charlotte Sjöberg och läser kursen Vetenskaplig metod och examensarbete 20 hp vid Ersta Sköndal Högskola. Jag skriver nu min uppsats som handlar om hur rättssäkerheten för klienten tas tillvara i metoden Konflikt och försoning inom projektet ”Barn i svåra vårdnadstvister”. Syftet med min studie är att få ökad kunskap om hur rättssäkerheten, d.v.s. handläggning och dokumentation, tas tillvara i Konflikt och försoning ur socialarbetarens perspektiv utifrån gällande lagstiftning inom området. Jag ämnar undersöka hur familjerättssekreteraren/den sakkunniga ser på hur projektet går att förena med gällande sociallagstiftning.

Jag ska utföra en kvalitativ undersökning och kommer att intervjua två familjerättssekreterare som arbetar som sakkunniga i projektet. En intervju beräknas ta ca en timme och kommer att spelas in för att underlätta analys av samtal. Inspelningar och anteckningar kommer att förstöras efter att c-uppsatsen blivit godkänd. I uppsatsen kommer endast yrkesroll av den intervjuade att framgå. Det kommer inte att framgå vem som sagt vad och ingen utomstående kommer att kunna identifiera personer. Medverkan i studien är frivillig och du kan när som helst under studien välja att avbryta din medverkan.

Jag kommer att skicka färdig c-uppsats till din arbetsplats. Uppsatsen kommer även finnas tillgänglig på Ersta Sköndal högskolas hemsida.

Jag är tacksam över att du vill och tar dig tid till att medverka i min undersökning. Dina erfarenheter och din kunskap är av stort värde.

Vid frågor angående intervjun eller c-uppsatsen kan du kontakta mig på telefon 073-6852020 eller min e-post charlotte_sjoberg@hotmail.com

Med vänliga hälsningar

Charlotte Sjöberg

BILAGA 2

Diskussionsguide

Presentation av dig: antal år som socionom, hur länge har du arbetat med familjerätt, kön, ålder (frivilligt).

1 I hur många ärenden i projektet har du arbetat som sakkunnig?

2 Med vilket lagstöd får ni uppdraget av tingsrätten och i vilket skede dokumenteras ärendet hos er?

3 Enligt vilken lag och paragraf registreras ärendet hos er?

4 Hur ser du på att projektet möjliggör begränsad dokumentation för socialtjänsten?

5 Vad anser du att den begränsade dokumentation för betydelse, för dig, för föräldrarna, för barnet, för domstolen?

6 Hur får föräldrarna information om detta och hur tror du att föräldrarna uppfattar sättet att dokumentera?

7 Ser du några etiska dilemma med den begränsade dokumentationen?

8 Vad ser du för hinder respektive möjligheter med den begränsade dokumentationen?

9 Hur skiljer sig enligt din uppfattning dokumentationen i ett ärende i projektet och en vårdnadsutredning?

10 Hur uppfattar du tidsåtgången med att arbeta med en familj genom projektet jämfört med en vårdnadsutredning?

11 Hur skiljer sig det här arbetssättet från att arbeta med en vanlig vårdnadsutredning?

12 Hur ser du på skillnaden i det sociala arbetet mellan de två arbetssätten?

13 Vad anser du vara det viktigaste uppdraget i din roll som sakkunnig familjerättssekreterare? Medlare, lämna upplysningar för att klara tvistefrågan eller annat?

14 Har du lämnat någon skriftlig redogörelse till tingsrätten?

15 Har du varit osäker på om allvarliga eller relevanta upplysningar inte har kommit fram genom detta arbetssätt?

16 Hur tycker du att projektet går att förena med gällande sociallagstiftning?

17 Vad kan du se för vinster/förluster för barnet i Konflikt och försoning?

18 Övrig synpunkt?